

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Науково-навчальний інститут філософії та освітньої політики**

“Затверджено”

на засіданні Приймальної комісії
УДУ ім. Михайла Драгоманова
протокол № від ... 2023 року
Голова Приймальної комісії
_____ Андрущенко В.П.

“Рекомендовано”

Вченою радою Науково-навчального
інституту філософії та освітньої
політики
протокол № ... від 2023 р.
Голова Вченої ради

Програма вступного фахового випробування

з Культурології

для громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства,

при вступі на навчання для здобуття ступеня магістра

на базі здобутого ступеня бакалавра

спеціальність 034 – Культурологія

Київ - 2023

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ВСТУПНОГО ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ (СПІВБЕСІДИ)

В програмі визначені основні питання теоретичної та історичної культурології, історії культурологічної думки, методології та методики культурології як науки і навчальної дисципліни, спрямованої на розширення та поглиблення знань студентів щодо основних положень теорії культури (її морфології, типології, динаміки, специфіки функціонування її трансляційних та кумулятивних компонентів, спеціалізованих та буденних рівнів культури, образів культури та культурних інституцій тощо), локально-регіональної специфіки культурологічних досліджень (Cultural Studies), та ключових культурно-історичних традицій світу з відповідними архетипами, моделями ментальності та образами світу.

Програма з вступного фахового випробування зі спеціальності «Культурологія» передбачає ознайомлення з основними питаннями, що входять до екзаменаційних білетів з культурології у контексті культурфілософського, культурно-антропологічного знання, а також на розроблених критеріях оцінки знань студентів, виявлених під час екзамену. Таким чином, в програмі представлений широкий обсяг матеріалу – як у філософському, історичному й антропологічному плані, – так і розглядаються особливості власне культурологічного підходу в дослідженні конкретних культурних явищ; структурний поділ парадигми культурології; загальна характеристика її дисциплінарних утворень.

У абітурієнтів мають бути сформовані наступні *практичні навички*:

- вони повинні оволодіти спеціальною філософською і культурологічною термінологією, категоріально-понятійним апаратом;
- опанувати методику прочитання спеціальної філософсько-культурологічної літератури;
- осягнення принципів полікультурності, толерантності та діалогічності в процесі професійної діяльності.

При цьому абітурієнти мають *знати* наступне:

- основні історичні етапи та теоретичні рівні розвитку культурології;
- ключові концептуальні напрями в історії культурології
- об'єкт, предмет, методики та регіональні версії культурології;
- основні положення теорії та історії культури;
- особливості сприйняття та розуміння найбільш репрезентативних культурно-цивілізаційних традицій

- теоретичні засади аналізу, класифікації та типологізації культурних феноменів

На основі цих знань у абітурієнтів повинні бути сформовані наступні *вміння*:

- виокремлювати особливості та характерні риси культурології як науки і навчальної дисципліни;
- дефініювати основні поняття та підходи вивчення культури;
- осмислювати та розрізняти філософсько-культурологічну проблематику основних етапів розвитку культурологічної думки;
- аналізувати культурні явища;
- характеризувати першоджерела та провідні праці в тематиці теорії та історії культури, культурної антропології, філософії культури та мистецтвознавства, cultural studies;
- опанувати знання про основні культурологічні концепції і теорії, проводити між ними розрізнення і зв'язки;
- здійснювати культурологічний аналіз текстів культури та проектувати отримані знання з культурологією на соціальну практику у напрямі здійснення оцінки, інтерпретації та прогнозування розвитку сучасної культури.

2. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ АБІТУРІЄНТА НА ВСТУПНОМУ ФАХОВОМУ ВИПРОБУВАННІ (ТІЛЬКИ ДЛЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ)

За шкалою університет у	Визначення	Характеристика відповідей абітурієнта
		на питання теоретичного змісту
0-59 балів	Низький	Абітурієнти, які виявили прогалини в знаннях основного програмного матеріалу, припустилися принципових помилок у виконанні завдань, передбачених програмою. Як правило, оцінка “незадовільно” виставляється слухачам, які не здатні продовжувати навчання або розпочати професійну діяльність по закінченні навчання без додаткових занять за відповідною програмою.
60-70 балів	Задовільний	Абітурієнти, які виявили знання основного програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання і професійної роботи, здатні виконувати завдання навчальної програми і знайомі з основною літературою, що рекомендована програмою. Як правило, оцінка “задовільно” виставляється слухачам, які допустили незначні огріхи у відповідях при складанні іспиту чи при виконанні екзаменаційних

		завдань, але мають необхідні знання і спроможні з допомогою викладача виправити допущені помилки. Оцінка «задовільно» виставляється студентам, які за умов ознайомлення із загальними положеннями дисципліни допускають логічні помилки у висвітленні її проблемних аспектів, але при цьому виявляють здатність виправляти допущені помилки за допомогою викладача.
70-89 балів	Добрий	Абітурієнти виявляють повне знання програмного матеріалу, успішно виконують завдання навчальної програми, засвоїли зміст основної рекомендованої літератури. Абітурієнти виявляють систематичний характер знань з теми іспиту, здатні самостійно їх поповнювати та оновлювати в процесі подальшої навчальної роботи та професійної діяльності, це абітурієнти які в повному обсязі оволоділи навчальним матеріалом бакалаврату з відповідних програмних блоків, здатні вільно оперувати базовими поняттями та категоріями, здійснювати порівняльну характеристику основних концепцій та методологічних напрямів, але при цьому відчують труднощі в творчому переосмисленні засвоєних знань, синтезуванні повних самостійних висновків та узагальнень.
90-100 балів	Високий	Абітурієнти розуміють взаємозв'язок основних понять теми, їх значення для професії викладача, філософа, культуролога і виявили творчі здібності у використанні програмного матеріалу, демонструють грамотне посилання на джерела та вихід на рівень теоретичних узагальнень та критичного аналізу.

Тривалість підготовки до усної відповіді на фаховому випробуванні може становити 30-40 хвилин.

Максимальна кількість набраних балів при фаховому випробуванні та правильних відповідях на всі завдання – 100.

Студентам забороняється заходити до аудиторії, в якій проводиться екзамен, після 30 хвилин з початку його проведення. Студентам не дозволяється залишати екзаменаційну аудиторію протягом перших 30 хвилин іспиту, за винятком, якщо вони завершили всі передбачені іспитом процедури і на цій підставі отримали дозвіл екзаменатора.

Студентам забороняється брати до екзаменаційної аудиторії будь-які книжки, зошити, папери

Під час проведення іспиту студентам забороняється спілкуватися одним з одним. Всі питання з'ясовуються через екзаменатора.

Оцінювання рівня знань абітурієнтів проводиться кожним із членів предметної комісії окремо, відповідно до критеріїв оцінювання. Загальний бал

оцінювання рівня знань абітурієнта виводиться за результатами обговорення членами комісії особистих оцінок відповідей абітурієнтів.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ СПІВБЕСІДИ

Фахова комісія аналізує результати співбесіди методом експертної оцінки й колегіально приймає рішення: про «рекомендовано до зарахування» або «не рекомендовано до зарахування», з урахуванням співбесіди з мови (української, російської).

3. ЗМІСТ ПРОГРАМИ ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ (СПІВБЕСІДИ)

4.1. Теоретична культурологія

1. Становлення культурології як науки.
2. Поняття культури та різноманіття її визначень у сучасній культурологічній думці.
3. Уявлення про культуру в західноєвропейській думці Античності та Середньовіччя.
4. Концепції циклічного розвитку культури (Дж. Віко, модифікація ідей циклічного розвитку культури в концепціях О. Шпенглера, А. Тойнбі, соціокультурної динаміки П. Сорокіна).
5. Еволюціоністська теорія культури.
6. Структура та міждисциплінарні зв'язки культурології. Культурологія, соціологія, мистецтвознавство.
7. Культурна антропологія та дослідження первісної культури: їхнє значення для формування теорії культури.
8. Культура і міфологія. Функції міфу.
9. «Cultural Studies» та «культурологія» .
10. Ігрова концепція походження культури (Й. Гейзінга, Г. Гессе та ін.).
11. Герменевтичний підхід до вивчення культури (Г.-Г. Гадамер та ін.).
12. Психоаналітичні концепції культури (З. Фрейд, К. Юнг, З. Фромм).
13. Морфологія культури.
14. Масова та елітарна культура. Х. Ортега-і-Гассет про кризу культури.
15. Поняття хронотопу та специфіка його культурологічного дослідження.
16. Поняття «культура», «субкультура», «контркультура». Соціодинаміка культури.
17. Сутність та етапи культурної еволюції та її відмінність від біологічної.
18. Аналітичні концепції кризи західноєвропейської культури (Ф. Ніцше, Г. Зіммель, О. Шпенглер).
19. Франкфуртська школа: В. Беньямін, М. Хоркхаймер, Т. Адорно, Г. Маркузе.
20. Людина. Індивід. Особистість. Індивідуальність. Соціалізація та інкультурація.
21. Техніка як феномен культури. Науково-технічний прогрес і культура.
22. Культурні універсалії та їх роль в розвитку культури.
23. Аполлонівське та діонісійське в культурі.
24. Ментальність як засада культури. Культурна самоідентифікація.
25. Сутність діалогу у філософії та культурології. Проблема «Іншого» у

культурфiлософськiй рефлексiї (М. Бубер, Е. Левiнас та iн.).

26. Проблема iдентифiкацiї в культурологiї.

27. Типологiя культури. Перiодизацiя культурно-iсторичного процесу.

28. Семiотичний пiдхiд до вивчення культури. Дiяльнiсний пiдхiд до вивчення культури.

29. Комп'ютеризацiя i культура. Цифровiзацiя реальностi.

30. Специфiка концепцiї «осьового часу» К. Ясперса. Народження сучасних цивiлiзацiй.

4.2. Iсторична культурологiя.

1. Культура первiсного свiту. Перiодизацiя та основнi явища.

2. Загальнi особливостi культур стародавнiх цивiлiзацiй. Культури Стародавнього Єгипту, Шумеру, Аккаду, Вавилонiї: космогонiчний мiф, картина свiту, мистецтво.

3. Захiдний та Схiдний тип культури: порiвняльний аналiз.

4. Специфiка художньої культури традицiйної Японiї (хоку, гравюра укiйо-е, театр Но та Кабуки) та Iндiї.

5. Культура скiфiв. «Звiриний стиль».

6. Античнiсть як тип культури. Культура Грецiї. Культ краси i освiченостi.

7. Стародавня римська цивiлiзацiя. Iнженерний генiй римлян.

9. Вiзантiя – будiвництво християнського свiту. Культура i мистецтво.

10. Середньовiччя як тип культури. Романський стиль та готика в культурi середньовiчної Європи.

11. Свiтська культура Середньовiччя: карнавальна-смихова культура, театр, куртуазна лiтература.

12. Культура Киiвської Русi.

13. Культура Iталiйського Вiдродження.

14. Пiвнiчне Вiдродження: культура Нiдерландiв, Нiмеччини, Францiї.

15. Архiтектура Бароко: вiдображення нового свiтобачення. Iталiя – батькiвщина барокової культури.

16. Людина в нiдерландському та фламандському мистецтвi XVII ст. Школа Рубенса та її вплив на розвиток європейського мистецтва. Новi теми i жанри голландського живопису.

17. Караваджо i феномен караваджизму в культурi 17 столiття.

18. Золоте столiття iспанського живопису: теми, герої, жанри.

19. Стиль класицизму в рiзних видах мистецтв.

20. Культура епохи Просвiтництва.

21. Культура рококо: iронiя, скептицизм, вишуканiсть.

22. Романтизм як свiтовiдчуття i художнiй напрям в культурi початку XIX столiття.

23. Реалiзм як художнiй напрям у культурi Європи, України середини XIX столiття.

24. Iмпресiонiзм та постiмпресiонiзм.

25. Культура межi 19-20 столiть. Сецесiон.

26. Свiтосприйняття людини поч. XX столiття i художня картина свiту. Феномен Празької школи.

27. Основні напрямки авангарду в культурі модернізму.
28. Абстракціонізм та супрематизм – філософське осмислення світу в мистецтві авангарду.
29. Український авангард.
30. Поняття «медіакультура», його зміст. Нові медіа та нові форми художньої творчості.

4.3. Прикладні і міждисциплінарні аспекти культурології.

1. Прикладна культурологія: дослідження конкретних культурних феноменів.
2. Культурологія і педагогіка: залучення індивіда в світ культури.
3. Теорія моди Т. Веблена.
4. Креативна економіка і менеджмент культурних проєктів.
5. Глосарій культурології.
6. Культурологія повсякденності.
7. Основний глосарій культурології.
8. Неологізми та новотвори в сучасному культурологічному лексиконі (на прикладі сучасних філософських словників).
9. Світ цінностей. Принципи їх класифікацій. Культура як «світ втілених цінностей».
10. Територіальний та етнічний принципи здійснення культурної політики.
11. Централізована та ринково орієнтована моделі здійснення культурної політики.
12. Міжнародна культурна співпраця Європейського Союзу та України: на прикладі програми «Культура і Креативність».
13. Основні напрями національної музейної політики України.
14. Розкрити співвідношення понять «музейна політика», «музейна практика» та «музеезнавство».
15. Соціальна функція сучасного музею.
16. Гендерна теорія: сутність та характеристики.
17. «Тіло» як предмет філософської та культурологічної інтерпретації.
18. Кінематограф та телебачення: естетико-художні особливості.
19. Особливості сучасного світового арт-ринку. Ключові гравці, художники, галереї, ярмарки.
20. Суб'єкти арт-ринку: колекціонери, дилери, художники.
21. Елітарна, масова, популярна культура.
22. Освіта як культура. Основні тенденції сучасної освіти
23. Популярна культура: основні напрями, філософські сенсі.
24. Етнокультурологія як простір міждисциплінарного знання.
25. Взаємодія культур як ціннісних систем. Конфлікт та переоцінка цінностей.
26. Етнічні стереотипи та етнічні образи.
27. Українська етноментальність як духовно-культурний феномен.

5. Для пільгових категорій осіб, яким надано право складати вступні випробування (особи, що потребують особливих умов складання

випробувань) в УДУ імені М. П. Драгоманова за рішенням Приймальної комісії створюються особливі умови для проходження вступних випробувань.

6. СТРУКТУРА БІЛЕТУ ВСТУПНОГО ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ (СПІВБЕСІДИ)

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Кафедра філософської антропології, філософії освіти та культурології

Ступень: магістр

Галузь знань: 03 – Гуманітарні науки

Спеціальність: 034 - Культурологія

На базі ОКР: бакалавр

**Вступне фахове
випробування**

Екзаменаційний білет № 1

1. Становлення культурології як науки.
2. Культура первісного світу. Періодизація та основні явища.
3. Елітарна, масова, популярна культура.

*Затверджено на засіданні Приймальної комісії УДУ ім. М. П. Драгоманова
№ від 2023 року*

Голова фахової комісії _____ /

Підпис

Прізвище, ім'я, по-батькові

7. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ:

Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. Київ: ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2005. 498 с.

Культурологія : Культурологія. Українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / М. М. Закович. – К. : Знання, 2010. – 567 с.

Меднікова Г. С. Українська та зарубіжна культура ХХ століття : навч. посіб. / Г. С. Меднікова. – К. : Знання, 2003. – 216 с.

Розова Т.В., Чорна Л.В. Людина. Культура. Філософія. (Проблема людини в європейській філософії). Книга 1.- Київ-Одеса: Освіта України, 2015. 328 с.

Абрамович С. Д. Культурологія. Київ: Кондор, 2007.

Гриценко Т.Г. Культурологія. Навчальний посібник. 3-тє видання, К., 2019, 392 с. <https://studentbooks.com.ua/content/view/129/46/>
<http://textbooks.net.ua/content/view/6360/50/>

Кордон М. Д. Українська та зарубіжна культура : підруч. / М. Д. Кордон. – МОН. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 576 с.

Культурологія : навч.-метод. посіб. для студ. усіх спеціальностей / В. А. Сіверс, С. І. Дичковський, Т. М. Никоненко, О. О. Рейда. – К. : НАУ, 2005. – 208 с.
Культурологія : теорія та історія культури : навч. посіб. / за ред. І. І. Тюрменко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 170 с.

Культурологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів/ кол. авторів; за ред. А.Є. Конверського/ - Харків: Фоліо, 2013. – 863 с.
<https://textbook.com.ua/kulturologiya/1590680522>

Культурологія. Курс лекцій. Ю. Сабадаш, Ю. Нікольченко, Л. Дабло, О.
Культурологія : навч. посіб. / за заг. ред. В.М. Пічі. – Львів : Магнолія , 2017. – 375 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Picha_Volodymyr/Kulturolohiiia.pdf

Новітній термінологічний словник з культурології і мистецтвознавства : навчальний посібник / Савельєв В.П., Повторєва С.М. 2-е видання. Львів : Видавництво "Новий Світ-2000", 2020, 302 с.

Культурологія: хрестоматія : навч. посіб. для самост. роботи та сем. занять/ уклад. : К.В. Кислюк, Г. Д. Панков. — Київ : Кондор-Видавництво, 2017. -176 с.

Манякіна . К.: Ліра-К. 2021. 216 с.
http://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/2765/3/np_kulturologia_kurs_1_ektsyi.pdf

Основи культурології: опорний конспект лекцій : навч. посіб. / уклад.: Овчаренко А. О., Самойленко Л. Я., Ткаченко В. П. ; за ред. Овчаренко А. О., Самойленко Л. Я., Ткаченко В. П. – 2-е вид., – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2016. – 424 с.
http://eprints.cdu.edu.ua/560/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%EF%BF%BD%2582_%D0%BE%D0%B2_%EF%BF%BD%2587%D0%B0%EF%BF%BD%2580%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_2016.pdf

Подольська Є. А. Культурологія : навч. посіб. Для студ. вищих навчальних закладів / Є. А. Подольська, В. Д. Лихвара, К. А. Іванова. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 392с.

Чорненький Я. Я. Культурологія. Теорія. Практика. Самостійна робота : навч. посіб. / Я. Я. Чорненький. – К. : Центр навчальної літератури, 2004 – 389 с.
Українська та зарубіжна культура: Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 2003. – 367 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : http://6201.org.ua/files/1/ukr_ta_zar_kulultura.zip

Додаткові джерела.

Гадамер Ганс-Георг Істина і метод. Т. 1: Герменевтика I: Основи філософ. герменевтики. Київ: Юніверс, 2000. 464 с.

Гусерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки /Пер. з нім. В. Гадамер Г.Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики: в 2 т. Т.1. Пер. з нім. О. Мокровольський. Київ: Юніверс. 2001. 459 с. (Серія «Філософська думка»)

Гнатюк Л.В. Місце існування твого...» До питання про реальні рівні буття в онтології Миколи Гартмана: монографія. Суми: Університетська книга, 2015. 156с

Грицай О.М. Рефлексивність філософії як самореферентність: філософських смислів. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків ХНПУ. 2014. Вип. 43. С. 155 -169. Режим доступу:

1. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2014_43_15

Кебуладзе. Київ: ППС-2002. 2009. 356 с.

Кебуладзе В. Феноменологія і герменевтика як методологічні стратегії в сучасній українській філософії та гуманітаристиці / Вахтанг Кебуладзе // *Філософія освіти*. – 2013. – № 1 (12). – С. 128– 139.

Конспект лекцій з навчальної дисципліни “Культурологія” для студентів усіх спеціальностей усіх форм навчання / Укл.: Г. А. Сигида. – Запоріжжя: НУ «ЗП», 2020. – 82с. http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/6047/1/Lecture_notes_discipline_Cultural_science.pdf

Дерріда Ж. Письмо та відмінність. Пер. з фр. В. Шовкуна. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи». 2004. 602 с.

Добронравова І. С. Філософія та методологія науки : підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 223 с.

Кизима В. Культурологія і сучасна методологія гуманітарного пізнання / В. Кизима // *Вісник НАН України*. – К. : Академперіодика, 2001. – №5. – С.13–25.

Король Д. О. Деякі спостереження щодо проблематики дослідження культури і цивілізації / Д.О. Король // *Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури*. – Том 191. – 2017. – С. 5-12. <https://philpapers.org/archive/KOR-18.pdf>

Кримський С. Б. Місце пізнання в багатоманітності форм освоєння світу // *Філософсько-антропологічні читання'98*. Київ, 1999. С. 53–64.

Музальов О.О. Культурологія : навчальний посібник для учнів, студентів і викладачів. – Львів, 2012. – 185 с. <https://lib.iitta.gov.ua/4990/1/Музальов13-30-1.pdf>

Повторева С. М. Структурний підхід – структуралізм – постструктуралізм (еволюція методології та її поширення в гуманітарних студіях) : монографія / С. М. Повторева. – Львів : Видво Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. – 336 с.

Радзіняк Т. Вплив процесів гуманізації та гуманітаризації на становлення гуманітарно-наукової парадигми / Тетяна Радзіняк // Наук. вісник Чернівецьк. ун-ту. – Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т, 2009. – Вип. 462-463 : Філософія. – С. 74–79

Рупташ О. Цінності та смисли в структурі науково-пізнавальної діяльності / Ольга Рупташ // Релігія і соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т, 2013. – №1 (9). – С. 29–36.

Рупташ О. Поняття смислу в гуманітарно-науковій парадигмі знання : монографія / Ольга Рупташ. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 336 с.

Рупташ О. В. Парадигмальний підхід в гуманітарних науках / О. В. Рупташ // Нова парадигма : [журнал наукових праць]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 122. – С. 20–32.

Рубанець О. М. Парадигмальні зміни в постнекласичній науці / О. М. Рубанець // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2006. – Вип. 53. – С. 30–42

Савостьянова М. В. Аксиологічні та онтологічні засади гуманітарних парадигм / М. В. Савостьянова // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Житомир, 2007. – Вип. 36. – С. 12–15.

Скотний В. Раціональне та ірраціональне в науці й освіті : монографія / Валерій Скотний. – Київ-Дрогобич : Коло, 2003. – 288 с.

Шамрай В. В. Генеалогія гуманітарних технологій: ретроспективи та перспективи [Електронний ресурс] / В. В. Шамрай. – Режим доступу : <http://www.filosof.com.ua/Eureintegration/Shamraj.doc>

Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ — початок ХХІ ст.): В 2 т.— Харків: Основа, 2001.— Т. 1.— 2001.— 518 с.; Т. 2.— 2001.— 398 с.